

Recenzijos

Gimtoji kalba 2003 Nr. 6

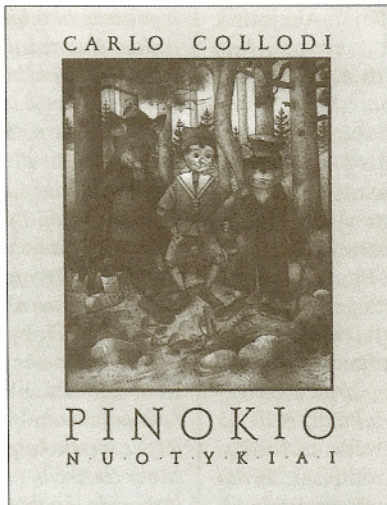
Carlo Collodi. **Pinokio nuotyčiai**. Iš italų kalbos vertė Audrius Musteikis. Vilnius: Tyto alba, 2002. 230 p.

Itin gyva, vaizdi, sodri, liaudiška, išraiškinga ir turtinga – tokiais žodžiais italų literatūros istorijoje dažniausiai apibūdinama Karlo Kolo-džio (Carlo Collodi) sukurtą „Pinokio nuoty-kių“ kalba. Ne paslaptis, kad turtingos kalbos kūrinius verčiant kitąkart tų turtų ir pražūva, bet naujausiame lietuviškame šios pasakos ver-time jų ne tik nenubarstyta, bet dargi pagau-sinta.

Akį pirmiausia užkliudo išpūdingi veiksma-žodžiai. Vertėjo jų turimos išties begalinės at-sargos, kai kurių pavartotųjų, atrodo, nė di-

džiuosiuose žodynuose nerasi. Lietuviškuose „Pinokio nuotykiuose“ vieni *kėpso*, kiti *dėbso* ar *drybso*, *pašnairuoja*, kitąkart *grybšniuoja* ar *prašampa*, ūmai *įbunga* ar *prajunka*, *sušepši*, *su-gergždžia*, *sušvabžda*, *sužvagžda*, *suspinga*, *užriau-moja* ar *grėsliai sumauroja*, net *pradedą drama-tiškai kriokti*, *kvaknoja*, *rypuoja*, *ambrija*, kartais *alkanauja*, kartais ką *nugurkia* ar tiesiog *plem-pia*, *žiautaroja*, ima ir *subloguoja*, yra tokių, ku-rie *valiūkauja*, *aukština* ar *liežuvauja*. Ką nors *sakyti* ar *pasakyti* pasakos veikėjai apskritai ne-linę – nebent *tarsteli*, *prašneka*, *prabyla*, *pra-*

kalbsta, prataria, byloja, šneka, suokia, saldžialiežuva, kreipiasi, paprašo, paklausia, kalbina, užkalbina, pasveikina, atsisveikina, palinki, dėkoja, pasiūlo, pataria, paragina, pakviečia, perspėja, paliepia, įsako, neatlyžta, meldžia, įsiterpia, priduria, sumurma, subamba, suinkščia, širsteli, sukūččioja, ima rypauti ar cypauti, subliūva, užbliauna, užsiplieskia, šokstasi, plūstasi, rūstauja, atsitoki, skundžiasi, dūsauja, stebisi, žavisi, šaiposi, svarsto, nutaria, nusprendžia ar apsisprendžia.

Visa šita virtinė žodžių surasta italų *disse*, kuriu pasakotojas paprastai įsiterpia į tiesioginę kalbą. Kokį kalbėjimo reikšmės žodį rinktis, originalė kartais nurodo su *disse* vartojami dalyviai ir pusedalyviai, pavyzdžiui, *disse impaurito* (pažodžiui – *pasakė išsigandęs*) skatina rinktis lietuvių *pabūgo*, *disse ridendo* (pažodžiui – *pasakė juokdamasis*) – *nusijuokė*, *disse raccomandandosi* (pažodžiui – *pasakė maldaudamas*) – *maldavo*. Kartais tokia nuoroda būna veikėjo ištartų žodžių prasmė ar sakinio gale padėtas skyrybos ženklas – iš jų gali nuspėti, ar tik *pasiteiraujama*, ar *šokstamasi*, *subliūvama*. Tačiau ir tada, kai originalas nuorodų nesiūlo, vertėjas naudojami lietuvių kalbėjimo reikšmės veiksmažodžių turtais ir visai vengia bespalvio *sakė*, *pasakė*. Nesitenkinama pirmuoju į galvą atėjusiu žodžiu ir verčiant kitus tiesiogines kalbos intarpus. Pavyzdžiui, dažnai *gridare* gal tik kokį kartą yra pakeitęs lietuvių *šaukti* – kitus kartus emocijingieji personažai *šūkauja*, *sušunka*, *užrinka*, *surinka*, *rikteleja*, *sucypia*, *suklykia*, *klykteleja*, *kvykteleja*, *sužvinga*, *sududena*, *bliauna*, *klegia* ir pan.

Suregistruoti norėtusi ir judėjimo reikšmės veiksmažodžius – vertėjo ātrastus ar tiesiog paties susikūrtus. Vis dėlto taupysime vietą ir paminėsime tik dalį: meistras Antonijus prie varstoto *nušlepsi* 12, lėlininkas į virtuvę *nudrožia* 50, plėšikai medinukui iš paskos *skrieja* 72, nieko nepėšę *nušliūkina* 76, Pinokis, nevilties apimtas, į miestą tiesiog *nukuria* 101, į Fėjos namelį *nukurna* 107, per laukus *nustriuoksi*, paskui pasileidžia *bėgti kiek kojos neša*

117, iš karabinierių išsivadavęs *nudryksi*, *lekia kaip kulka*, dar *dumia* 149, šuo Aliodoras, nieko nepėšęs, namo *nukicena* 160. Betgi vaizdingieji žodžiai – dar ne viskas. Pastabiai išnaudojama lietuvių kalbos teikiama galimybė sakinio tarinį reikšti ištiktukū: *Pabūgęs tokių grasinimų, Pinokis plest ant žemės ir atsisakė eiti* 19. Tie ištiktukai kūrinių kalbą daro panašią į lietuvių liaudies pasakų: *Po šios prakalbos ištiesė sparnus ir purpt pro langą – tiek Pinokis jį ir tematė* 27; *Laukė*

laukė, o niekam, nė gyvai dvasiai, nepasirodžius, jam topt į galvą vargšas tėtis... 77; *Kaip tarė, taip padarė: prisiartino prie pirmosios kinkinio poros ir jau lips, tik gyvulus staiga pasisuko ir niuktelėjo Pinokiui į pilvą – tas tik blinkt aukštyn kojom* 177. Liaudiškumo išpūdį stiprina ir kita lietuvių kalbos puošmena – būdiniai: *Įžengęs į jį [miestelį] Pinokis išvydo, kad gatvės knibždėte knibžda nusišėrusių šunų, svirdinėjančių iš bado* 96; *Gatvėse kirbėte kirbėjo žmogystų, puldinėjančių su reikalais* 127; *Pinokis susivokė įsipainiojęs į milžinišką tinklą, vibždėte vibždantį įvairiausio dydžio ir pavidalo žuvų* 153.

Nors emociškai nuspalvinti veiksmažodžiai yra neabejotinas vertimo pranašumas, kartkarčiais atrodo, kad tų spalvų gal kiek per daug, o gal tiesiog pasirinktas ne visai tas atspalvis. Antai neutralus *piangere*, apibūdinantis Pinokio būseną, patiriamą prieš savo geradarės Fėjos antkapio, lietuviškame tekste gana net tris skirtingus atitikmenis, ir visus iš sodriosios leksikos:

Griuvo kniūbsčias ir nepaliaudamas bučiuoti kapo akmens pradėjo ilgą raudą. Cirpė kiaurą naktį ir kitą rytą, jau įdienojo, o šis dar sriūbavo, nors visos ašaros jau buvo išverktos [...]

Žliumbė ir žliumbė 118.

Tie menkinamąjį atspalvį turintys *cirpė*, *sriūbavo*, *žliumbė* medinuko sielvartą dėl Fėjos mirties lyg ir pašpieja. O itališkas tekstas kelia išpūdį, kad pasakotojas į pagrindinį veikėją, nors ir gana išdykusį, visur žvelgia su didele simpatija, rūpesčiu, netgi kažin kokių graudumu. Vargu ar jis būtų nusiteikęs menkinti tau-

rius Pinokio jausmus gerajai Fėja. Abejotina, kad jis norėtų šaipytis ir kitoje vietoje: *Nuo minties, kad atsidūrė vičvienaitis negyvenamoje saloje, jis taip susikrimto, kad buvo beapsižliumbias, tik staiga išvydo didžuvę, iškišusią iš vandens galvą ir plaukiančią savo keliais* 126. Kadangi lietuvių kalboje netrūksta verksmo žodžių, galima tik spėlioti, kodėl vertime vyrauja *cirpti, žliumbti, inkšti, sriūbauti*. Gal vertėjas nusprendė, kad medinė lėlė – toks yra Pinokis – verkti negali? O gal ji laikoma neverta gailėsčio? Bet juk italakalbis pasakotojas Pinokį linkęs užjausti, tai rodo ir ypač dažnai vartojamas *povero* – šis žodis kūrybingai verčiamas *vargšeliu, vargšiuuku, vargšyčiu, bėdžiumi, bėduliuku, bedaliu*. Drauge pasakomi šiurkštoki veiksmožodžiai kartkarčiais nuskamba lyg disonansas: *Bėduliukas Pinokis, išklauses žvejo, vėl apsižliumbė, emė inkšti ir cypauti* 155.

Jei kalbėsime apie stilistinę atspalvį turinčius daiktavardžius, tai jų vertime net per kraštus liejasi. Antai Pinokio moksladraugiai, atsižvelgiant į jų polinkį krėsti eibes, pavadinami ne šiaip sau berniukais (it. *ragazzi*), o *berniūkščiais, vaikėzais, vaikiščiais, vaikiūkščiais, padūkėliais*. Dalis daiktavardžių sumaniai pasirenkami vietoj originalo peršamų menkesnio stilistinio atspalvio atributinių junginių: užuot sakius *vargo vaikas* pasakoma *vargovaišis* 60, vietoj pažodinio *turtingo žmogaus* pasirenkamas *piniguočius* 136, vietoj *baisiojo Ryklio* – *siaubūnas* 137, vietoj *medinių akių* – *medakės* 16, vietoj *didelės žuvies* – *didžuvė* 126, vietoj *ilgo peilio* – *didžpeilis* 66, vietoj *mažos trobelės* – *trobelytė* 117. Kitais atvejais sodriaisiais lietuviškais gyduoliai, liūgynė, krūsnis, laivė, spangės, edamoji, klaiakas, kraupas, šurpas, ambrijimas, užmačios, paskutinioji virsta neutralūs italų kalbos daiktavardžiai.

Būdvardžiai, dalyviai irgi rinktiniai: gėstančios žarijos – *žerplėjančios* 25, merdinčio asiliuko akys – *padėrusios* 224, vėjo gūsis – *šūksmingas* 149, banga – *jėginga* 124, žvejys – *siaubus* 153, žuvies šniokštavimas – *grėslus* 150, Pinokis – *mokslus* 138, lėlininko balsas – *gergždus* 49, nuostaba – *baugulinga* 87, aikštė – *šurmulinga* 43... Ne šiaip sau ir kitų kalbos dalių žodžiai: *įkandin, vakarop, pamažėl, prošal, bemat, bemenk, podraug, mažne, kartkarčiais, galop, ničnieko, vičvienaitis...*

Iš neišsemiamų lietuvių kalbos aruodų labai vykusiai atrinkti perkeltinės reikšmės posakiai: [...] *senukai paspaudė viens kitam dešinę*

ir prisiekė likti bičiuliais iki grabo lentos 13; *Netrukus emė temti, o Pinokis prisiminė, kad dar nieko burnoj neturėjo* 24; *Nelaimėlis medinukas dar ilgai stovėjo it mietaį prarijęs* 27; *Jau neš kundašiu, bet nespėjo nė žingsnio žengti* 69; *Tuo metu, kai bedalis Pinokis, galvažudžių pakartas ant Senojo ažuolo šakos, jau šnekėjosi su anuo pasauliu, gražioji Žydraplaukė vėl pasirodė prie lango ir pasibaisėjo išvydusi nelaimėlį* 78; *Bet pakeičiui pilvas užgrojo savo maršus ir jis užšoko į vynuogyną nusirašyti poros kekių muskatinių vynuogių* 107; *ko man paklausti, jeigu nematyti nė gyvos dvasios* 126. Palyginimai – irgi patys lietuviškiausi, liaudiškiausi: *Pinokis nenustygo kaip ant adatų* 44; *Vargšai vaidintojai, lėliukai ir lėlytės, tirtėjo kaip epušės lapeliai* 49; *Pinokiui tik šito ir tereikėjo, kaip voverė jis užsiropštė lėlininko barzda ir pakštelėjo į patį nosies galą* 55; *Pudelis, rodydamas, kad suprato, pavizgino žydro atlaso movą už nugaros ir išskubėjo kaip vėjas* 81; *Fėja, matydama jį lakstantį bei strakaliojantį po kambarį linksmą ir mitrų kaip kumeliuką, paklausė [...] 88.*

Pagyrų nusipelno ne tik vertimo žodynas, bet ir sintaksė. Tik stebėtis belieka, kaip sėkmingai atsilaiškoma prieš visas svetimos kalbos spendžiamas pinkles. Ne tik išvengiama klaidų, bet ir pateikiama retųjų lietuvių kalbos konstrukcijų. Kalbą puošia dalyviniai tariniai, pvz.: *Gal manė tik pagąsdinsiąs, nelaimėi, kliuvo tiesiai Svirpluiui į galvą ir tas vargšas, dar spėjęs svirptelėti, taip ir liko priplotas prie sienos* 23; *Nebeatgaudamas kvapo medinukas buvo beparvirštąs ant žemės ir bepasiduodąs, tačiau apžvelgė apylinkes ir toluomoje, tirstoje medžių žalumoje išvydo boluojant namelį kaip sniego lopinėlį* 73. Kai kurie esamojo laiko veiksmožodžiai verčiami būsimuoju laiku – tada sakiny s tampa kaip iš liaudies pasakų: *Vos tik medinukas pajuto kojas beturįs, strykt nuo stalo, kur buvo paguldytas, ir kad ims staiptytis, per galvą vartytis – tarsi proto netekęs iš didžios laimės* 37. Kitąkart esamojo laiko veiksmožodis apdairiai išverčiamas bendratimi: *Plėšikai vytis – tarsi šunys kiškį* 71. Ypač pasigėrėjimo verti tie sakiniai, kur pasirenkamas ištiktukas, pvz.: *Kvietimas toks lipšnus, kad Pinokis nenustygsta ir iš parterio galo strykt į pirmąsias eiles, dar vienas šuolis – ir jis jau ant orkestro dirigento galvos, o iš ten – liuokt ant scenos* 48.

Kaip italų kalbos sintaksės lietuvių vertėjui keliamą pavojų galima minėti prijungiamąjį žo-

dį *kuris*. Juo toje kalboje paprastai jungiami sakiniai, kurių veiksmazodis žymi veiksmo laiką, vėlesnį už pagrindinio sakinio veiksmazodžiu reiškiamą veiksmo laiką. Lietuvių kalbai tokiais atvejais jokio *kuris* nereikia. Susidūrus su pavojinguoju *kuris* vertėjo elgiamasi įvairiai. Dažnai jis išmetamas, ir sudėtinis prijungiamasis sakiny suskaidomas į du atskirus sakinius, pvz.: *[Dirbtuvę įžengė žvitrutis senučiukas. Jo vardas buvo Džepetas [...] 9; Ir iš tiesų išlindo – toks senis su naktine kepuraitė. Jis subambėjo [...] 29. Dar dažniau, išmetus tą jungiamąjį žodį, paliekami kableliai, pvz.: Džepeto namai buvo kambarėlis pusrūsyje, šviesa į jį prasiskverbavo tik pro laiptus 14; Už trijų laukų nuo čia įsikūręs toks daržininkas Džandžas, jis laiko karves 223; Bet išvydusi jį visą persimainiusį iš baidios nevilties, pasigailėjo, pliaukštelėjo rankomis, ir pro langą į kambarį nusileido šimtai didžiulių paukščių, vadinamų geniais, jie tūpė ant Pinokio nosies ir ėmė ją kapoti 92. Kai tarp sudėtinio sakinio dėmenų galima išvelgti minties šuolį, pasirenkamas brūkšnys, pvz.: Spjauk ir tu į mokyklą, pamokas ir mokytoją – visi jie mūsų pikčiausi priešai 142. Vis dėlto keletą kartų neapsižiūrėta: Tik vietoj baltymo su tryniu iš ten iššoko mitrus ir labai meilus viščiukas, kuris (= jis) grakščiai nusilenkė ir prabilo 26; [...] rankose jis laikė storą botagą, nuvytą iš gyvačių ir lapių uodegų, kuriuo (–ir juo) be perstojo pliauškino 48; Žinok, prieš valandą mūsų kelyje pasitaikė senas dvesiantis iš bado vilkas, kuris prašė (–prašantis) išmaldos 94–95; Tik atsistojo po vienu krūmeliu, taukšt... ir jo kojas sugnybo dvi aštrios geležys, nuo kurių*

(–nuo jų) Pinokio akyse pasirodė tiek žiežirbų, kiek danguje mirksi žvaigždžių 107.

Veltui ieškotume skyrybos klaidų. Malonu, kad neužmiršta padėti brūkšnį ten, kur italų kalba primygtinai perša kablelį – mat brūkšnys joje vartojamas tik tiesioginei kalbai skirti: *Katinas tik liuokt, čiupo jį ir prarijo su visomis plunksnomis – vienu kąsniu, nespėjo tasai nė aiktelti 58; Plėšikai vytis – tarsi šunys kiškį 71; Pinokis, iki šiol drybsojęs kaip tikra pliauska, staiga taip nusipurte – net lova sudrebėjo 82.*

Tekstas būtų be jokio korektūros klaidų, tik nežinia kaip iškrito keletas pastraipų – viener trūksta Pinokį gydyti pakviestos Pelėdos žodžių (p. 82), kitur – pastraipos, kur pranešama, kas atėjo pas asilais virtusius Pinokį ir Džiūsna (p. 182). Aiškiai bus įsivėlusai ir viena vertimo klaida: *pragariška naktis* išversta kaip *žiemos naktis* – matyt, dėl panašaus itališkų žodžių skambesio (it. *pragaras* – *inferno*, *ziema* – *inverno*). Klaida krinta į akis todėl, kad ta „žiemos naktis“ taip apibūdinama: *Trankėsi perkūnija, dangų plakė ugnies rykštės, šaltas plėšrus vėjas, nirtulingai švilpdamas, kėlė neužmatomus dulkių debesis, girgždino ir krakšino visus apylinkės medžius 28.* Sunku patikėti, kad perkūnija su žaibais trankytųsi žiemą net pačioje Italijoje.

Daugiau klaidų, matyt, nė su žiburiu nerastum. O ir nesiektu per daug kapstyti – šįkart norėta nurodyti išties gyvos, vaizdžios, sodrios, liaudiškos, išraiškingos ir turtingos lietuvių kalbos pavyzdį. Nors sakoma, kad mokomasi iš klaidų, mokyti iš gero pavyzdžio juk kur kas maloniau.

Ramunė Vaskelaitė